

БІЛАК Н.І.,

кандидат юридичних наук, адвокат,
Співзасновник Благодійного фонду
«Благодійний рух України»

УДК 342.92

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.6.93>

ВІДНОСИНИ ВЛАДИ-ПІДПОРЯДКУВАННЯ В ПЕНІТЕНЦІАРНІЙ СЛУЖБІ УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню відносин влади-підпорядкування в пенітенціарній службі України. Зазначено, що відносини влади-підпорядкування в пенітенціарній службі – це вид державно-службових відносин, учасники яких взаємодіють через субординацію та виконання владних приписів. Виокремлено специфічні ознаки відносин влади-підпорядкування в пенітенціарній службі, а саме: 1) учасниками відносин є персонал пенітенціарної служби, якого наділено певними державно-владними повноваженнями щодо іншої сторони, яка займає в цій системі підпорядковану посаду (прямо чи опосередковано); 2) зміст цих відносин визначають права та обов'язки, якими наділено персонал пенітенціарної служби шляхом їх закріплення у чинному профільному законодавстві; 3) вони виникають із приводу професійної діяльності осіб щодо практичного виконання завдань і функцій держави. При цьому, це стосується будь-якої сторони цих відносин та опосередковано положеннями кримінально-виконавчого законодавства; 4) це відносини, яких засновано на дотриманні принципів пенітенціарної служби; 5) персонал пенітенціарної служби у відносинах виступає як від імені держави, так і від власного імені.

Встановлено, що відносини влади-підпорядкування в пенітенціарній службі є виключно вертикальними (вони виникають між субпідрядними у правовому розумінні сторонами і виражають юридичну залежність однієї сторони від іншої). Цього виду відносинам можуть бути притаманні виключно субординаційні зв'язки. Зазначено, що для відносин влади-підпорядкування в пенітенціарній службі притаманним є імперативний метод впливу, що реалізуються шляхом використання приписів та встановлення заборон.

Акцентовано увагу на тому, що відносини влади-підпорядкування в пенітенціарній службі можуть стосуватись виключно взаємин персоналу пенітенціарної установи. Натомість, відносини між персоналом пенітенціарної служби та особами, що відбувають покарання чи проходять ресоціалізацію мають будуватись на основі координації та виконання. Одночасно, відносини влади-підпорядкування в пенітенціарній службі стосуються трудової діяльності осіб, що віднесені до персоналу пенітенціарної служби.

Ключові слова: пенітенціарна служба, підпорядкування, службові відносини, субординація, управління.

Bilak N.I. Power-subordination relations in the penitentiary service of Ukraine

The article is devoted to the study of power-subordination relations in the penitentiary service of Ukraine. It is noted that power-subordination relations in the penitentiary service are a type of state-service relations, the participants of which interact through subordination and execution of authority orders. Specific features of power-subordination relations in the penitentiary service are identified, namely: 1) the participants in the relationship are the penitentiary service personnel, who

are endowed with certain state-authority powers in relation to the other party, who occupies a subordinate position in this system (directly or indirectly); 2) the content of these relationships is determined by the rights and obligations that the penitentiary service personnel are endowed with by enshrining them in the current specialized legislation; 3) they arise due to the professional activities of individuals in the practical implementation of the tasks and functions of the state. At the same time, this applies to any party to these relations and is mediated by the provisions of criminal law; 4) these are relations based on compliance with the principles of the penitentiary service; 5) the penitentiary service personnel act in the relationship both on behalf of the state and on their own behalf.

It has been established that the relations of power-subordination in the penitentiary service are exclusively vertical (they arise between subcontractors in the legal sense and express the legal dependence of one party on the other). This type of relationship can be characterized by exclusively subordinate ties. It is noted that the relations of power-subordination in the penitentiary service are characterized by an imperative method of influence, which is implemented through the use of prescriptions and the establishment of prohibitions.

It is emphasized that the relations of authority-subordination in the penitentiary service can relate exclusively to the relations between the personnel of the penitentiary institution. Instead, the relations between the personnel of the penitentiary service and persons serving sentences or undergoing resocialization should be built on the basis of coordination and implementation. At the same time, the relations of authority-subordination in the penitentiary service relate to the work activities of persons classified as personnel of the penitentiary service.

Key words: *penitentiary service, subordination, service relations, subordination, management.*

Постановка проблеми. Суспільні відносини, що складаються в сфері функціонування пенітенціарної служби характеризуються сукупністю загальних та особливих ознак, опосередкованих специфікою пенітенціарної системи та завданнями виконання покарань і ресоціалізації. Станом на теперішній час, система органів, діяльність яких спрямована на виконання кримінальних покарань та попереднє ув'язнення перебуває на етапі трансформації. Це має прояв у пошуках моделі системи пенітенціарних органів та визначенні правового статусу службовця пенітенціарної служби. Актуальність вирішення означених проблем пов'язана з обранням Україною курсу на вступ до Європейського Союзу (далі – ЄС). Формування оновленого концепту пенітенціарної служби не означає втрати її первісних ознак як різновиду публічної служби, що здійснюється на професійній основі та має правоохоронний характер. За таких умов, відносини влади-підпорядкування в пенітенціарній службі потребують доктринального опрацювання з врахуванням викликів сучасного переформатування системи органів виконання покарань та пробації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблематики службових відносин в державних установах в цілому займалися такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як: В.Б. Авер'янов, Л.Р. Біла-Тіунова, Ю.С. Даниленко-Негара, А.В. Кирилюк, В.В. Коваленко, В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко, О.М. Стець, О.П. Хамходера та інші. Проте, незважаючи на значну кількість наукових праць, яких присвячено питанням проходження публічної служби, специфікація відносин влади-підпорядкування під час проходження служби в пенітенціарних установах є малодослідженою у науці, що обумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Виклад основного змісту. Служба в пенітенціарних органах є різновидом публічної служби, в межах якої виникають відповідні публічні службові відносини. Одночасно, цей вид службової діяльності здійснюється в державних органах, які виконують функцію держави. Таким чином, служба в пенітенціарних органах детермінується через підпорядкованість

тобто наявність у системі органів, які здійснюють державне управління, вищих і нижчих функціональних ланок з чіткою субординацією та ієрархією. Відносини між пенітенціарними органами та їх посадовими особами як суб'єктами публічної управлінської діяльності можуть мати субординаційний та координаційний характер. Узгодження (упорядкування) управлінських дій приводить до встановлення між ними вертикальних зв'язків – субординації, тобто підпорядкування одного інтересам іншого. Субординаційні відносини розрізняються на: пряме підпорядкування, непряме підпорядкування, подвійне підпорядкування, ієрархічне підпорядкування [1].

Слід виходити з того, що відносини влади-підпорядкування в пенітенціарній службі це вид державно-службових відносин, учасники яких взаємодіють через субординацію та виконання владних приписів. Таке твердження співпадає з широким підходом до визначення державно-службових відносин, запропонованого В.Ю. Поплавським, за якого – це правовідносини у сфері публічної служби, якою охоплено не тільки державну службу, але й службу у Збройних силах України, Національній гвардії України, прокуратурі та інших формуваннях, служба в яких передбачає отримання спеціальних звань і пов'язана з реалізацією правоохоронної функції держави, а також функцією захисту національних інтересів від протиправних посягань [2, с. 135].

Відносинам влади-підпорядкування в пенітенціарній службі притаманно загальних ознак державно-службових відносин. Первинно, це суспільні відносини, які пов'язані з певним видом трудової діяльності людини – «службою» (тому вони є «службовими»), причому, це не просто служба (громадська, політична, релігійна тощо), а служба державна, яка здійснюється від імені держави, за участі держави, для держави і суспільства [3, с. 10]. Відносини. Врахування змісту державно-службових відносин вказує на те, що незалежно від місця проходження служби, ці відносини мають управлінський характер та регулюються нормами адміністративного права, а також виникають, розвиваються та припиняються шляхом реалізації службовими особами своїх прав та виконання юридичних обов'язків, установлених і гарантованих державою [4, с. 34; 5, с. 22].

Той факт, що відносини влади-підпорядкування в пенітенціарній службі регулюються нормами адміністративного права та мають управлінський характер означає, що їм притаманно певних загальних ознак, а саме:

- 1) учасником цих відносин є суб'єкт, що виконує функції держави та наділений відповідним переліком правомочностей;
- 2) поведінки учасників цих відносин врегульована нормами права;
- 3) ці відносини спрямовані на забезпечення публічно-правового та (або) державного інтересу;
- 4) ці відносини забезпечується можливістю застосування адміністративного примусу;
- 5) у разі порушення однією із сторін своїх обов'язків, відповідальність настає не перед іншою стороною, а перед державою;
- 6) спір, що виникає між учасниками цих відносин може розглядається в адміністративному порядку, тощо.

До специфічних ознак відносини влади-підпорядкування в пенітенціарній службі, яких опосередковано функціонуванням пенітенціарної служби, можна віднести такі:

- 1) учасниками відносин є персонал пенітенціарної служби, якого наділено певними державно-владними повноваженнями щодо іншої сторони, яка займає в цій системі підпорядковану посаду (прямо чи опосередковано);
- 2) зміст цих відносин визначають права та обов'язки, якими наділено персонал пенітенціарної служби шляхом їх закріплення у чинному профільному законодавстві;
- 3) вони виникають із приводу професійної діяльності осіб щодо практичного виконання завдань і функцій держави. При цьому, це стосується будь-якої сторони цих відносин та опосередковано положеннями Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [6];

4) це відносини, яких засновано на дотриманні принципів пенітенціарної служби: законності; поваги та дотримання прав і свобод людини та громадянина; гуманізму; позапартійності; єдиноначальності; колегіальності при розробці важливих рішень; взаємодії з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, благодійними і релігійними організаціями; відкритості для демократичного цивільного контролю;

5) персонал пенітенціарної служби у відносинах виступає як від імені держави, тобто має публічний статус, який визначається саме державою шляхом делегування їм відповідного обсягу владних повноважень, так і від власного імені, що обумовлено персоналізацією конкретних відносин тощо.

Таким чином, відносини влади-підпорядкування в пенітенціарній службі можливо трактувати в:

1) широкому значенні як суспільні відносини, які виникають, змінюються та припиняються у сфері публічної служби, яких урегульовано нормами адміністративного права;

2) вузькому – як суспільні відносини, які складаються під час проходження пенітенціарної служби, та які регулюються кримінально-виконавчим законодавством.

Відносини влади-підпорядкування в пенітенціарній службі є виключно вертикальними (вони виникають між субпідрядними у правовому розумінні сторонами і виражають юридичну залежність однієї сторони від іншої). При цьому, їм можуть бути притаманні виключно субординаційні зв'язки. Це впливає з характеру загального юридичного становища суб'єктів (тобто правосуб'єктності, правового статусу) – внаслідок чого формується визначення становище суб'єктів у стані влади і підпорядкування, окреслення взаємозв'язків між суб'єктами права.

Для відносин влади-підпорядкування в пенітенціарній службі притаманним є імперативний метод впливу. Таким чином, імперативний метод відображає загальні змістовні складові, яких опосередковано сутністю методу правового регулювання адміністративного права, з одного боку, та специфічні змістовні складові, яких опосередковано особливостями функціонування пенітенціарної служби, – з іншого [7].

Сутністю методу правового регулювання адміністративного права вказує на те, що альтернативи поведінки зафіксовані в адміністративно-правових нормах, збалансоване застосування чого дає змогу створити належні й достатні умови для забезпечення реалізації та захисту прав особи в публічній сфері загалом [8, с. 191] та пенітенціарній зокрема.

Ю.П. Битяком слушно звернено увагу на те, що імперативний метод адміністративно-правового регулювання спрямовано на створення належних умов для реалізації і захисту прав громадян, нормального функціонування громадського суспільства й держави [9]. Імперативний метод, що використовується для впорядкування відносин влади-підпорядкування в пенітенціарній службі реалізуються шляхом використання приписів та встановлення заборон.

Слід зазначити, що відносини влади-підпорядкування в пенітенціарній службі можуть стосуватись виключно взаємин персоналу пенітенціарної установи. Правовий статус службовця пенітенціарної установи набуватиме особа, що віднесена профільним законодавством до «персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України». При цьому, можливим є проходження служби в пенітенціарній установі в якості:

- 1) особи рядового і начальницького складу кримінально-виконавчої служби;
- 2) спеціалісти, що не мають спеціальних звань та є державними службовцями;
- 3) працівники, що працює за трудовим договором.

Натомість, відносини між персоналом пенітенціарної служби та особами, що відбувають покарання чи проходять ресоціалізацію мають будуватись на основі координації та виконання. Більше того, вплив ідеї людиноцентризму на відносини в пенітенціарній службі означає зменшення імперативного впливу на засуджених.

Одночасно, можливо аргументувати вищезазначене й тим, що відносини влади-підпорядкування в пенітенціарній службі стосуються трудової діяльності осіб, що віднесені

до персоналу пенітенціарної служби. В свою чергу, відносини в пенітенціарній системі уже включатимуть до суб'єктного складу осіб, що відбувають покарання чи проходять процес ресоціалізації.

Висновки. Підсумовуючи зазначимо, що відносини влади-підпорядкування в пенітенціарній службі – це вид державно-службових відносин, учасники яких взаємодіють через субординацію та виконання владних приписів. Виокремлено специфічні ознаки відносин влади-підпорядкування в пенітенціарній службі, а саме: 1) учасниками відносин є персонал пенітенціарної служби, якого наділено певними державно-владними повноваженнями щодо іншої сторони, яка займає в цій системі підпорядковану посаду (прямо чи опосередковано); 2) зміст цих відносин визначають права та обов'язки, якими наділено персонал пенітенціарної служби шляхом їх закріплення у чинному профільному законодавстві; 3) вони виникають із приводу професійної діяльності осіб щодо практичного виконання завдань і функцій держави. При цьому, це стосується будь-якої сторони цих відносин та опосередковано положеннями кримінально-виконавчого законодавства; 4) це відносини, яких засновано на дотриманні принципів пенітенціарної служби; 5) персонал пенітенціарної служби у відносинах виступає як від імені держави, так і від власного імені.

Відносинам влади-підпорядкування в пенітенціарній службі притаманно використання імперативного методу, наявність субординаційних зав'язків, що опосередковано суб'єктивним складом цих відносин у вигляді персоналу державно-виконавчої служби та особливостями їх трудової професійної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Адміністративне право України : підруч. / за заг. ред. С.В. Ківалова]. О. : Юрид. л-ра, 2003. 896 с.
2. Поплавський В.Ю. До питання про визначення однак державно-службових відносин. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 1. Ст. 135–137.
3. Біла-Тіунова Л. Р. Державна служба України. Загальна частина: навч. посібник. Одеса, 2020. 511 с.
4. Адміністративне право України: підруч. / В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 544 с.
5. Харитонова О.І. Адміністративно-правові відносини: концептуальні засади та правова природа : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук. Одеса. 2004. 36 с.
6. Про Державну кримінально-виконавчу службу України: Закон України від 23.06.2005 р. № 2713-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text>
7. Стець О.М. Сутність та особливості державно-службових правовідносин. *Вісник Запорізького національного університету*. Серія «Юридичні науки». 2020. № 4. С. 162–167.
8. Юровська В. Метод адміністративного права: теоретико-правовий аналіз. *Господарство, підприємство і право*. 2017. № 2. С. 188-192.
9. Адміністративне право України: підруч. / Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Дьяченко та ін.; за ред. Ю. П. Битяка. К.: Юрінком Інтер, 2005. 544 с.

